

Bekendelle; natuurbos langs de Slinge. Op de achtergrond hoog opgaande gladde iepen (*Ulmus minor*).

Natuurlijke verspreiding iepen uitbuiten

Inheemse iepen minder gevoelig voor iepeziekte

Iepen of olmen zijn van nature echte rivieroeverbewoners en daarmee typisch Hollandse bomen. De iep is welhaast symbolisch voor de Amsterdamse grachten en is bij uitstek de boom van de Friese landelijke wegen. Aangeplante iepen worden sterk bedreigd door de iepeziekte. Inheemse iepen in hun natuurlijke verspreiding zijn echter minder gevoelig voor iepeziekte en kunnen een functie vervullen bij het behoud van iepen in Nederland.

Evenals de linde is de iep een gewilde boom die al lang, vermoedelijk vanaf de 16^e eeuw, wordt gekweekt en verhandeld voor aanplant langs lanen en in parken en buitenplaatsen. Zo bestond de eerste beplanting van de Maliebaan in Utrecht in 1637 uit lindes en iepen. Ook de Amsterdamse grachtenbeplanting bezat aanvankelijk beide boomsoorten.

Historie

Het hoogtepunt in de verspreiding van de iep was het Atlanticum. De

zeer plotselinge teruggang aan het eind van deze periode blijft nog steeds een raadsel. Klimaatveranderingen en opkomst van de neolithische landbouw worden als oorzaken genoemd. Engelse onderzoekers denken aan een soort voorloper van de iepeziekte. Belangrijke economische toepassingen van de iep in het verleden waren het gebruik van de bastvezel en bladen voor veevoer, terwijl het taai hout ondermeer geschikt is voor bogen, karwielen en onderwatergebruik. Met het verdwijnen van deze

toepassingen is de iep nog verder teruggedrongen.

Hollandse iep

Als aangeplante boom heeft de Hollandse iep (*Ulmus x hollandica*) de inheemse soorten in de loop der tijd goeddeels vervangen. De Hollandse iep is een kruisingsproduct van de ruwe en de gladde iep waarvan enkele oude variëteiten bestaan. Iepen houden van een goede vochtvoorziening en kunnen diep wortelen. Het zijn in het algemeen schaduwminners.

Autochtone iepen

Als wilde soorten kennen we in Nederland nog altijd de ruwe iep of bergiep (*Ulmus glabra*), de gladde iep of veldiep (*Ulmus minor*) en de steeliep of fladderiep (*Ulmus laevis*). Autochtone plantmateriaal van deze wilde soorten is van alle iepesoorten zeldzaam. De steeliep is nog slechts

van enkele groeiplaatsen bekend. Juist de kruisingsprodukten tussen de soorten maken determinatie en herkenning bijzonder lastig. Bovendien zijn de wilde soorten zelf ook bijzonder variabel. De verspreiding in ons land is dan ook nog onvoldoende bekend. Ze bloeien onopvallend in het vroege voorjaar en vormen in april al vruchten nog vóórdat het blad uitbot.

Gladde iep

De meest voorkomende soort is de gladde iep. Nederland ligt voor deze iep op de noord-westgrens van zijn areaal. Het is een boomsoort van het hardhout- en in mindere mate zacht-houtoebos (rivieroeverbos), de binnenduinrand, de beekdalen van het Pleistoceen en hellingen in Zuid-Limburg.

De gladde iep heeft van nature vaak een soort pionierskarakter. Vormen van de gladde iep met brede kurklijs-ten komen wel voor. In het algemeen is het een soort met grote taxonomische variatie. Vanwege de voornamelijk vegetatieve vermenigvuldiging, komen vaak plaatselijk klonaal verschillende populaties voor. Opgaande iepesbos is zeldzaam, maar is bijvoorbeeld langs de Slinge bij Winterswijk en in Amelisweerd in het Kromme Rijngebied nog aanwezig.

In het verleden is de gladde iep ook

als hakhout in beheer geweest. De gladde iep is veelvuldig aan te treffen in struwelen en houtwallen.

Engelse iep

In de Zuidlimburgse bossen is jaren geleden de Engelse iep (*Ulmus pro-cera*) geïntroduceerd en heeft daar zowel de gladde als de ruwe iep plaatse-

lijk verdrongen. De Engelse iep lijkt sterk op de gladde iep en wordt ook wel als een ondersoort of variëteit daarvan beschouwd. Het blad van de Engelse iep is vrijwel rond en is vaak te herkennen aan de kleine bladgalletjes die worden veroorzaakt door een galmijt.

Steeleep

De steeleep is een echte rivierbegeleider, maar komt ook in de Zuidlimburgse hellingbossen voor, veelal als voormalig hakhout. De steeleep is gemakkelijk te herkennen aan de gesteelde en gewimperde vruchten en het zachte en regelmatig generfd, gezaagde blad met zeer scheve bladvoet. Langs de oevers van de Winterswijkse beken komen zware, hoog opgaande bomen voor. Echte reuzen van de steeleep staan over de grens, ondermeer langs de Elbe. De steeleep bereikt in ons land eveneens zijn noordwestgrens. In Engeland komt de soort niet voor.

Ruwe iep

De ruwe iep is een echte schaduw-minnende bossoort. Deze soort is vooral te vinden op de Zuidlimburgse hellingen en in grubben. Hij verjongt zich gemakkelijk via snelkiemend zaad. In ons land is de continentale variëteit 'Cornuta' met decoratief ingesneden bladtoppen algemener dan

Ruwe iep met vruchten en jong blad op Hoge Venterink bij Oldenzaal/De Lutte.

Ruwe iep (*Ulmus glabra*) variëteit 'Cornuta' met de typisch ingesneden bladtoppen.

de gewone soort. Behalve in Zuid-Limburg komt de ruwe iep langs beken in Twente en in de Achterhoek rond Winterswijk voor.

Iepeziekte

De iepenziekte komt vooral voor bij de gladde iep en de Hollandse iep. Merkwaardig genoeg vormt de iepenziekte voor de iep geen enkele bedreiging. Vooral de gladde iep heeft een krachtig overlevingsmechanisme door de mogelijkheid van ondergrondse uitlopers. De uitlopers groeien weer uit tot bomen die bloeien en vrucht dragen en lopen vervolgens ook kans tijdelijk af te sterven.

De gladde iep kan eigenlijk het beste worden opgevat als een houtig gewas met een boom- en struikfase, waarbij de iepenziekte regulerend optreedt. Zelfs in gebieden als Zuid-Engeland, waar hevige epidemieën van iepenziekte hebben geheerst, komt de iep nog steeds in tal van genetische variëteiten in houtwallen voor. Bekend is dat in vroegere eeuwen opvallende sterfte van iepen vaker is voorgekomen. De oorzaken en het precieze mechanisme blijven voorlopig nog een raadsel.

Het verdwijnen van de vele monumentale bomen in deze tijd is echter dramatisch. Zeker in woongebieden blijft daarom snel verwijderen van zieke bomen en dood hout geboden. Ook onderzoek naar resistente klonen is voor het stedelijk gebied zeker van grote betekenis. In het buitengebied is het van belang autochtone

Hellingbos in de bovenloop van de Geul met struikvormige ruwe iep.

populaties niet met wortel en tak uit te roeien.

Minder gevoelige soorten

Ruwe iepen – vooral steeliepen – zijn veel minder gevoelig voor de iepenziekte. Beide soorten kunnen ook behoorlijk oud worden. Met name de steeliep kan tot een volwaardige en

schitterende iep uitgroeien. Daarom zou juist deze soort met succes als karakteristieke rivieroverboom meer kunnen worden toegepast. Ook bij allerlei natuurontwikkelingsprojecten in riviergebieden is deze soort aan te bevelen. In Nederland en het grensgebied van België en Duitsland zijn nog autochtone populaties voorhanden waaruit nieuw plantmateriaal kan worden geput.

Drie soorten inheemse iepen kent Nederland nog. De verspreiding is over het algemeen beperkt; de steeliep komt nog slechts op enkele plaatsen voor. Toch kan juist deze soort tot een waardevolle boom uitgroeien. De soorten zijn bij uitstek geschikt om de iep in het landschap, met name het rivierenlandschap, te behouden.

Steeliep met de kenmerkende, gesteelde vruchten.

Bert Maes

B. Maes heeft een ecologisch adviesbureau in Utrecht (030-310916) en is deskundige op het gebied van inheemse bomen en struiken. Eerdere artikelen over inheemse bomen en struiken in Nederland verschenen in Tuin & Landschap, nummers 2, 7, 12, 17 en 23 van 1992 en nummers 3 en 11 van 1993.